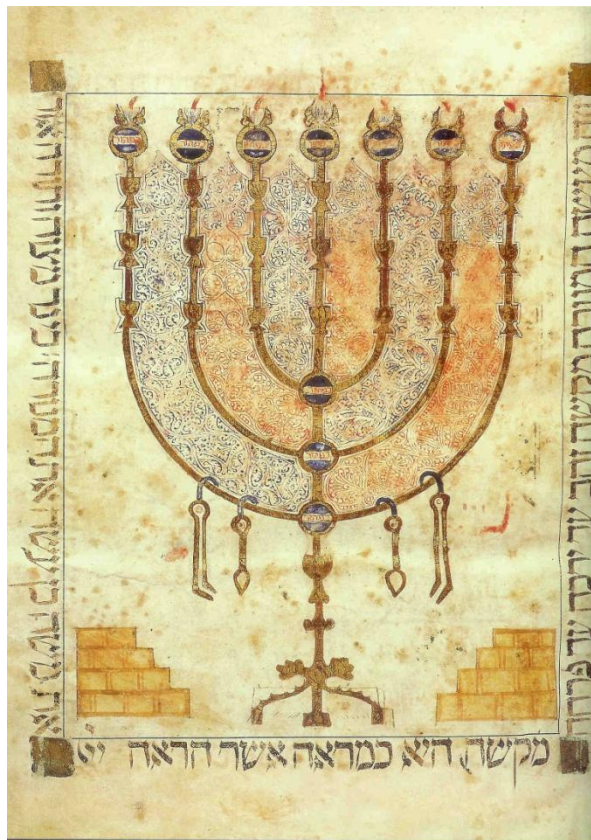


## Woord vooraf

bij het boek van Frederike de Jong, *'De wijsheid van Sophia'*, Delft, 2012.



### God heeft (ook) borsten

Van een zaadje, een scheut en een twijgje groeide het manuscript van Frederike de Jong uit tot een stoere boom. Het werd een kloek manuscript getiteld 'Ik schenk je een vrucht van de boom van leven'. Er kwam een moment dat het kloeke werk in wording in tweeën werd gesplitst en er twee boekwerken uit groeiden: het eerste hield de oorspronkelijke titel en het tweede boek kreeg de titel mee 'de wijsheid van Sophia'.

*Niet een maar twee boeken.* Beide titels voeren ons naar het boek Genesis of Oorsprong, het eerste boek van het Oude Testament; hier zijn Wijsheid of Sophia en de boom van leven één en dezelfde. Wijsheid is hier ook aanwezig in de vrouwelijke Geest (Ruach) die heen en weer gaat over de wateren (*Gen 1:1-2*). Samen met God scheidt Wijsheid of Begin de manvrouwelijke Adam of Mens (*Gen. 1:27*). Weinigen die haar nu nog kennen. De menselijke gestalte Wijsheid is weggeschreven of verkleind tot een poëtische stijlfiguur van een individuele dichter/schrijver.

*Niet een boom maar twee bomen.* Net als zich uit Frederike de Jong's eerste boek een tweede boek ontwikkelde, ontspruit er in het bijbelboek Genesis of Oorsprong naast de boom van leven een tweede boom: de boom van kennis van goed en kwaad. Van één boek werden het er twee: van één boom werden het er twee. Heeft dat iets met Wijsheid of Sophia te maken? Is zij een in de twee kanten van dezelfde medaille? Frederike de Jong heeft het antwoord gevonden: na een spiralende ontwikkelingsweg gaat tweeheid weer op in eenheid. De twee bomen blijken aspecten van één en hetzelfde. Wijsheid weet dit: dit is haar kosmische natuurwet.

*Latere toevoegingen.* Het is goed te weten dat Genesis 2 en 3 pas zeer laat zijn toegevoegd aan de teksten van het Oude Testament. Het boek Amos geldt als oudste boek en het boek Genesis als jongst geschreven boek, dit terwijl het als eerste in het Oude Testament is opgenomen. Dit zet velen op het verkeerde been omdat men er dan voetstoots vanuit gaat dat het eerste boek Genesis ook het oudste is. Genesis 1 zou berusten op oudere orale tradities, maar ook dit hoofdstuk zou pas zeer laat door een bepaalde groep schrijvers zijn toegevoegd. Er bestaan oudere scheppingsverhalen: je vindt ze in het Oude Testament in boek Spreuken, in de Psalmen en in het boek Job.

Het is opmerkelijk dat de boom van leven vaker in de bijbel voorkomt (ela of eloha) en de boom van kennis van goed en kwaad maar een keer. Waarom? Die tweede boom stamt uit een latere periode en is later, na 600 v. Chr. door de Deuteronomist, aan de teksten toegevoegd.

*Latere correcties.* Niet alleen brachten de schrijvers uit deze school de boom van kennis van goed en kwaad en de val in de verhalen in (Ge. 2 en 3), zij 'corrigeerden' naar latere inzichten uit circa 600 BC ook veel oudere elementen in Gen 1. Oorspronkelijk schiep de Allerhoogste met zijn Wijsheid, maar in de latere edities mocht zij niet meer zijn dan een over de wateren fladderende en de neutrale Geest der elohim, een machtige wind (Gen. 1:1-2). Zij was veel meer en schiep als medecreatrice, want Adam werd mannelijk én vrouwelijk geschapen naar hun beider beeld (Gen. 1:26-27).

***De bomen nader bekeken.*** Laten wij de twee bomen kort aan een onderzoek onderwerpen. Je kunt de bomen op diverse manieren beschouwen: als symbolen voor twee verschillende *niveaus van bewustzijn*; als assen van twee verschillende *werelden*, als mijlpalen in twee verschillende *tijden*; als steunpilaren van twee verschillende *tempels*, de eerste en de tweede tempel; als hoofdsymbolen van twee verschillende *sets van symbolen*. Je kunt de bomen dus op verlerlei wijzen interpreteren.

***Niveaus van bewustzijn.*** De twee bomen symboliseren twee verschillende niveaus van bewustzijn. Er is een bewustzijnstoestand van eenheid en heelheid en een van licht en donker of goed en kwaad. Dit is een situatie waarin het donkere afgezonderd is van het licht, bang is en een gespletenheid ervaart. Dit lijkt -psychologisch gezien- een noodzakelijke fase om onvoorwaardelijk te leren kiezen voor het lichte en het donkere hierin te transformeren.

**De twee werelden.** De twee bomen symboliseren twee verschillende werelden: de boom van leven staat in de onzichtbare geestelijke en de boom van kennis van goed en kwaad in de zichtbare stoffelijke wereld. Dit is een wereld van licht en duister. Een wereld van (schijnbare) tegenstellingen.

**De twee tempels.** In de eerste tempel (10<sup>e</sup>-6<sup>e</sup> eeuw v. Chr.) is er de boom van leven die licht geeft en geurt (*Zach.4; Op. 12.1; 22:1-3*). Deze staat, terwijl water aan de wortels stroomt, in het hoger gelegen heilige der heiligen, in een soort donkere toren. Wanneer de toortsen in de boom worden aangestoken, geeft de boom licht en verlichting.

Onder de boom van leven staat de troon, de ark met gevleugelde cherubijnen, (cherub betekent 'volledige kennis'). De boom van leven is verborgen achter de voorhang en staat symbolisch gezien buiten ruimte en tijd, buiten de zichtbare werelden van licht en donker. *De boom van leven omgehakt.* Maar dan worden in 626 v. Chr. Wijsheid en haar symbolen definitief uit de tempel gezet (*2Kon. 23:4-24*); er waren al wel eerdere pogingen ondernomen (*1Kon. 15:9-13*). De boom van leven wordt nu omgehakt en in het dal naast de tempeltoren bij de beek Kidron verbrand (*2 Kon. 23:6*). Ook de bomen in de tempeltuinen worden omgehakt. Vrijwel direct hierna wordt in 586 BC de tempel verwoest en verdort en verdroogt het land. Vele inwoners van het gebied dat later door de Romeinen Palestina genoemd wordt, moeten op ballingschap in Babylonië; van de thuisblijvers slaan velen op de vlucht en gaan in de diaspora. Op hun uittocht nemen ze Wijsheid mee. Zij zal overleven in joodse kringen in de diaspora.

*De tweede tempel.* In de tijd van de tweede tempel wordt de boom van leven omgevormd tot de zevenarmige kandelaar, een symbool van de wet. Menora's staan niet meer in het nu lege heilige der heilige maar in de lager gelegen hekal of grote feestzaal van de tempel. Deze zaal staat symbool voor de zichtbare werelden. Hier vind je ook de broden waarmee Wijsheid haar volgelingen ooit voedde en hier is ook haar ooit zo geurende wierookaltaar. Ook de tweede tempel ligt hoog op de berg tussen aangeplante bomen en bloeiende tuinen en geurt van wolkende wierook. Alleen de mensen weten niet meer dat dit symbolen van Wijsheid zijn.

**Twee tijdperken.** De twee bomen staan ieder in een verschillende historische tijdperk: de boom van leven stamt uit de orale traditie van de tijd van God met de borsten, de patriarchen, de tijd van het sacrale koningschap en de eerste tempel (2000-586 v. Chr). Het is de tijd van het eerste en eeuwige verbond, waarin er een band tussen de stoffelijke en geestelijke werelden bestaat die voor aardse mensen zichtbaar, hoorbaar en voelbaar is. *De tweede boom van kennis van goed en kwaad* stamt uit de tijd van de Deuteronomist (586 v. Chr. -70 na Chr.). Die moet geplaatst worden in de tijd van de tweede tempel en de periode van de tweede wet (*2Kron. 34:30*). De tweede wet is ontwikkeld door de Deuteronomist ('deuteros' is Grieks voor tweede en 'nomos' is Grieks voor wet). Het is een schrijversschool die vele eeuwen actief blijft. De schrijvers van de tweede wet, die slechts een mannelijke god kennen die Jahwe heet, gaan met hun corrigerende pen de oudere teksten te lijf en veranderen ze. Ze passen ze aan aan hun nieuwere inzichten. Ze hervormen ze. Ze zuiveren ze van zogenaamde heidense invloeden. Ze maken van de boom van leven, het symbool voor de grote en wijze Moeder van Israël met de volle borsten, een boom van de (tweede) wet, een menora (*Deut. 4:6; Baruch 4:1; Targum Neofiti bij Gen 3; verg Ev.van Fil. 71:74* waar de boom van kennis van goed en kwaad staat voor de dood).

*Die tweede wet* maakt van de relatie tussen een goede godheid die de wereld in balans houdt, een contract. Als je het niet naleeft, wordt je gestraft. De wereld van de Deuteronomist is verdeeld in de brave borsten, de navolgers van de tweede of Deuteronomistische wet en de slechterikken die dit niet doen. Dit zijn degenen die in de oude orale traditie blijven; zij moeten het in de 'aangepaste' teksten ontgelden. Van de Deuteronomistische schrijvers moeten de Asjera's -bomen van de Moeder- massaal worden omgehakt. Beeldverering mag niet meer; het woord en de schrift tellen. Vele met name vrouwelijke beelden worden gebroken. In de herbewerkte teksten kom je de heilige bomen hooguit nog tegen als houten palen die omgehakt en vooral verbrand moeten worden. De twee bomen staan dus ook voor twee verschillende fasen in de geschiedenis van het Hebreeuwse volk: de tijd der patriarchen en de tijd van de eerste tempel tot 586 v. Chr. en de tijd daarna van het Judaïsme en het joodse volk van de tweede tempel. Jezus en de allereerste christenen willen de oude hebreeuwse traditie herstellen (*Heb. 9:3-5*).

***Twee religieuze en politieke partijen.*** De twee bomen staan symbool voor twee verschillende religieuze en politieke groeperingen die ieder met twee verschillende sets van symbolen werkten. De Deuteronomist keert de positieve symbolen rond de boom van leven om en maakt ze negatief.

***Twee sets van symbolen.*** De boom van leven stond in het paradijs, een situatie die gesymboliseerd werd in het heilige der heilige van de tempel te Jeruzalem. Dit was een vertrek dat buiten tijd en ruimte stond en hier was er een directe verbinding met de onzichtbare werelden van licht. Hier kende men een androgyn godsbeeld waarin een mannelijke scheppergod samenwerkte met een vrouwelijke scheppergod (*Gen. 1:1-2; Gen.1: 27; Spr. 8:30*). Dit partnerschapsmodel vinden we terug in oerchristelijke (gnostische) teksten waarin het goddelijk mannelijke bij het scheppen samenwerkt met een actief scheppend vrouwelijk beginsel, Wijsheid of Sophia. Haar symbolen zijn onder meer een lichtgevende boom die vruchten van inzicht en eeuwig geeft; het levenswater; haar heerlijke geur; een wolk van wierook en haar levensbrood. In Oud-Isarël woont Wijsheid samen met haar mannelijke partner, de Allerhoogste of El, in het heilige der heilige, ook wel het bruidsvertrek genoemd. Daar baart zij hun Kind, een zoon/dochter, hun eerstgeborene.

***Heelheid en eenheid in het paradijs.*** In het paradijs is er verbondenheid en vrede. Wijsheid is een persoon die de structuur schept en ordent, de goede verhoudingen en orde in stand houdt; zij houdt de balans als dirigeert zij een groot symfonieorkest (*Spr. 8: 30; Op. 3:14*). Zij heeft vele godenzonen tot haar beschikking want er zijn vele godenzonen -later door de christenen engelen genoemd- die haar hierbij helpen. Die engelen worden in het tijdperk van de Jahwe alleen-periode van de Deuteronomist verboden. De ene mannelijke God ***heerst*** alleen.

***De Androgyne en ene Mens.*** De Adam die door God en Sophia geschapen wordt naar hun gezamenlijke beeld, is mannelijk en vrouwelijk en is één geheel (*Gen.1:26-27*). Zij/Hij omvat

de schepping; hij/zij draagt klederen van licht en is zich bewust een kind te zijn van de lichtwerelden, een engel op kosmische doorreis.

*Van een wijze naar een slechte slang.* De verleider in de tweede boom van kennis van goed en kwaad neemt de gedaante aan van een slang. Wij weten dat het symbool van de slang in de oudere traditie een hele positieve had: Mozes genas met een vurige slang (*Num.* 21:8-9) en rond de troon van God zag Jesaja vurige slangen of serafs (*Jes.* 6:2-8). De vurige slangen worden door de christenen later de engelenwezens der 'serafijnen' genoemd.

*Van een gezellin naar een verleidster tot het kwade.* In de versie van de Deuteronomist is het de vrouw die de man met de vrucht verleidt. Dit terwijl zij in oerchristelijke teksten als dochter van Sophia of Wijsheid wordt afgespiegeld. Deze Moeder van Leven wist wat ze deed toen ze haar mannelijke partner door het eten van de vrucht tot inzicht bracht.

*Van een paradijs van overvloed tot een plaats van schaarste, een hel.* De twee ontdekken na het eten van de vijg dat zij hun klederen van licht verloren hebben en hun naaktheid nu moeten bedekken met een vijgeblad. Ze worden uit het paradijs gezet en moeten nu zwoegen in het zweet hunner aanschijns. Zij slepen hun nageslacht, de gehele mensheid in hun val in het schaarste- bewustzijn mee. Een lange lijdensweg zal volgen. Die weg is geplaveid over angst en haat, oorlog en ellende, verwijt en onvermogen de goedheid van het goddelijk scheppend paar in de schepping te herkennen. Typerend ook dat deze periode van de menselijke geschiedenis die als de periode na de val wordt omschreven, gekenmerkt wordt door een sterke strijd tussen de geslachten en een onderdrukking van het vrouwelijke. Het proces is ook wel 'Die Entzauberung der Welt' genoemd. Het besef dat alle leven bezielend en sacraal is, gaat verloren.

**De ommekeer.** Aan deze periode van ontheiliging van de wereld en onverschilligheid en scepsis naar het goddelijke, lijkt nu in onze tijd een einde te komen. Het allereerste bijbelboek Genesis staat aan het begin van een cyclus van verval, maar elk begin heeft ook een eind. Het 'Happy End' van deze fase van de menselijk bestaan lezen wij in het allerlaatste boek van de bijbel, het laatste boek van het nieuwe testament, het boek Openbaring. Hier is het vrouwelijk goddelijke weer op de oude vertrouwde wijze actief. Zij manifesteert zich als de vrouwelijke Heilige Geest. Zij laat haar volgelingen weten dat zij hen 'zal laten eten van de boom van leven die in het paradijs staat' (*Op.* 2:7). Een kosmische Vrouwe bekleed met de zon, met de maan onder haar voeten een kroon van twaalf sterren baart een kind en bindt vervolgens de strijd aan met de satan die zich vermomde in een slang en diens gevallen engelen (*Op.* 12:9).

*Een Happy End.* Aan het eind van het boek is er het beeld van de rivier van het water van leven die helder als kristal stroomt van de troon van God en diens zoon, die stroomt door de stad gods. Aan weerskanten van de rivier staat de boom van leven met twaalf soorten fruit; iedere maand heeft een eigen fruitsoort en de bladeren van de boom genezen de naties, zo staat er geschreven (*Op.* 22.2). Iedere gezuiverde mag ervan eten (*Op.* 22.14).

*Weer in het paradijs.* De oude situatie van twee-eenheid, geïntegreerdheid en heelheid of heiligheid is hersteld. Er is verbinding en balans, er is vrede en geluk. Nu worden de twee bomen één. Want Wijsheid vond het kennelijk nodig haar kinderen wijs te maken door ze eerst een weg door onwijsheid te laten zoeken.

*De tijd is rijp.* Frederike de Jong heeft de wijsheid gehad geduldig af te wachten tot de tijd rijp was dit voorwoord te schrijven. Er was veel studie voor nodig; dit omdat de corrigerende pen van de Deuteronomistische schrijvers zo doetreffend te werk gegaan is dat het moeilijk is om door de correcties heen oudere varianten te kunnen reconstrueren. Latere generaties hebben deze redactie van de Deuteronomist tot enige echte en letterlijk ware verheven. Wij ontdekken nu dat het slechts een beperkte en historische interpretatie is geweest die wij kunnen ontdoen van de pretentie van absolute waarheid. Wij ontdekken dat er een fase aan Mozes, diens tien geboden, diens wet (*Deut.* 33:4) en vrouwvijandigheid, diens beloofde land en diens uitverkoren volk, voorafgaat; een historische fase waarin het moederlijk vrouwelijke de juiste maat meet, de balans houdt.

*God met de borsten keert terug.* Haar naam in Oud-Israël was El Shaddai of God van de borsten en de schoot. Haar naam werd later door de Deuteronomist wegvertaald met 'de Almachtige' (*Ex.* 6:3). God met de volle borsten verbleef in een boom. En Mozes ontmoette haar in het brandende braambos dat niet verbrandde (*Deut.* 33:16). In de pilaarfigurines uit oud-Israël met de volle borsten kun je haar gestalte terug vinden. Zij heeft ook andere namen: Eloha, Qudshu of de Heilige en Ashrata, vertaald in Ashera. Zij is niet een van de vreemde godinnen die Israël vanuit Kanaän bereikten; zij is niet een van de vele godinnen van Oud-Israël; zij is niet een van de vele 'moedergodinnen'; zij staat zowel in Kanaän als oud-Israël voor de Moeder van goden en mensen; voor het actief vrouwelijk scheppende beginsel, voor de creatrix die zich als hoofdsymbool manifesteerde in de boom van leven (een amandelboom) en tal van boomsoorten.

*Op weg naar een nieuwe balans.* Dit boek van Frederike de Jong komt in een veranderende tijd. Het komt precies op tijd. Moge dit boek bijdragen aan verder eerherstel van het goddelijk vrouwelijke dat sinds oude tijden voert tot bewustwording van eenheid. Moge het bijdragen aan een onderlinge verbondenheid tussen geslachten, generaties en rassen. Bijdragen tot een nieuwe balans in een nieuwe tijd.

Dr. Annine van der Meer

Honselersdijk, 1 augustus juli 2012